

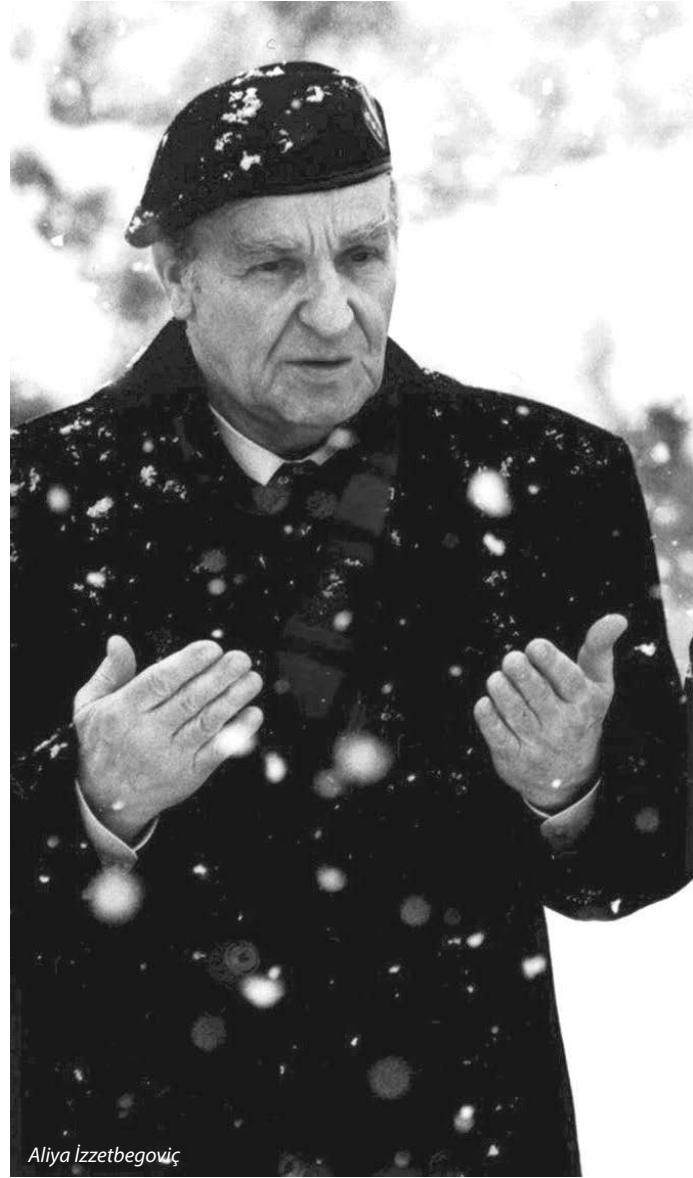
ALİYA'DAN MÜSLÜMANLARA ŞİFA SUNAN ACI REÇETELER

— METİN ÖNAL MENGÜŞOĞLU —

Osmanlı'ya bir Balkan devleti vasfı yakıştıran tarihçiler 1912 Balkan Savaşı'nı önemli bir kırılma noktası olarak da görmektedirler. Nitekim toplam 8-10 yıl sonra artık Balkan devleti Osmanlı, Anadolu'ya geri dönmüş ve yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması amacıyla ilk adım atılmıştır. Kâğıt üzerinde adı değişmiş olsa da vaktiyle Osmanlı toprağı hâlinde yüzlerce yıl yaşamış bulunan Batılı ülkeler arasındaki Müslüman halklar, İslâm'la beraber Osmanlı yurttaşlığını da gönüllü benimsemişlerdi. Hatta bu kimliklerini Anadolu insanı unutmuşken onlardan bir kısmı hâlen sürdürmektedirler. Bu açıdan bakıldığında baba tarafından dedesinin eşi Üsküdarlı bir anne olmasaydı da Aliya İzzetbegoviç her hâliyle bir Osmanlı çocuğı sayılırsa asla yanlış değildir. Nitekim ölüm döşeginde kendini ziyarete gelen Türkiye Başbakanına "Halkımı size emanet ediyorum!" diyerek ortaya koyduğu vasiyet trajik biçimde de olsa her şeyi anlatıyor.

SİYASİ VE İTİKADİ MÜCADELESİ

Balkanlardaki İslâmlaşmanın Osmanlı Devleti'nin yayılışı sonrasında gerçekleştiği en azından tarihi kayıtlar bakımından görmezden gelinemez. Ancak bu yolla gerçekleşen İslâmlaşmanın, Osmanlı'nın hemen bütün coğrafyalarında ağırlıklı olarak gözlenen sufi meşrep teori ve pratiğı, Aliya'nın yetiştiğı Saraybosna'da da aynen devam etmekteydi. *Tarihe Tanıklığım* adlı eserinde söylediklerine bakılabilir. Daha on beş yaşında iken arkadaşlarıyla beraber kurdukları *Genç Müslümanlar* teşkilatında ilk siyasi ve itikadi mücadelesini

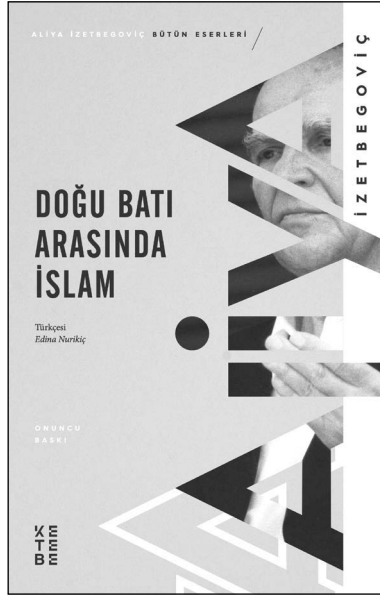

Aliya İzzetbegoviç

başlattığında, iki yıl öncesi-ne kadar sosyalist eğilimler taşırken şöyle bir anlayış ve inanç değişimi yaşadığını anlatmaktadır: “İnancım bir iki yıllık sallantıdan sonra geri döndü ama farklı bir biçimde. İnancımdaki -elbette var olduğu ölçüde- bu muayyen sarsılmazlık, gençliğimde zuhur etmiş olan şüphelerden geliyor. O artık yalnızca atalarımın devraldığım bir din değildi: yeni baştan edinilmiş bir inançtı. Ve onu bir daha hiç yitirmedim.”

Okuduğumuz bu itirafının ardından Müslüman hikmet eri, bilge, filozof, sanatçı, savaşçı, dirayetli ve adil devlet adamı Aliya, artık bütün hayatını, eserlerini, ahlakını, 20. yüzyılın en mümtaz Müslüman rol modeli olarak sergilemiştir. Yol boyunca da Müslümanlara şifa dağıtıcı acı reçetelerini yazmayı, sunmayı kendine görev bilmiştir. Müslüman çocuğu olarak doğduğu muhitte İslâm’ı öğreten hoca ve yaşadığını iddia eden tarikat muhitlerine dair gözlemlerini aynı eserinde net bir cümle ile şöyle ortaya koymaktaydı: “İslâm’ı öğreten hocalar ritüelleri ve dışsal formları yorumlamaya ve özü göz ardı etmeye eğilimliydi. Bu hocalar ve şeyhlerle hiçbir zaman mutabık kalmadım. İddialarını onaylayan böyle bir rütbe yoktu İslâm’da.”

Besbelli olgunluk yaşının başladığı ilk yıllardan itibaren “Asla bir daha yitirmedim!” dediği anlayışını ömrü boyunca hem yaşamış hem de eserlerine yoğunluklu olarak yansıtmasını bilmiştir. Şifa sağlayacağı ümidini taşıdığı bu acı reçeteleri hem kendi halkına hem de bütün Müslümanlara emanet etmiştir. Sözü edilen bu anlayışı ülkesinde iktidar oyununa kolları sıvamadan önce, hapishane notlarından oluşan *Özgürlüğe Kaçışım* adlı eserinde şu sözlerle pekiştirecektir: “Ben olsam, Müslüman Doğu’daki tüm mekteplere ‘Eleştirel Düşünme’ dersi koyardım. Batı’nın aksine Doğu bu acımasız mektepten geçmemiştir ve birçok zaafın kaynağı budur.” Büyükler karşısında soru sormayı edep dışı, ahlak zaafı sayan, kimilerini hikmetinden sual olunmaz gören ve bu tutumu alışkanlık hâline

getirmiş bulunan *Müslüman Doğu*’nun bu acı reçeteye ne kadar ihtiyacı olduğu aşıkardı. Bugün bile onun yakındığı eksiklik kendi halkı dâhil hiçbir Müslüman halkın resmi eğitim-öğretim modeline ne yazık henüz aksetmemiştir.

Onu *Doğu Batı Arasında İslâm* eserini okuduktan sonra tanımuştum. Kendimce aralarında bulunduğum mücadele ruhuna, o güne kadar dile getirmeyi beceremediğim rehberlikler yaptığını memnuniyetle görmüştüm. Sonra bir daha peşini bırakmamış ve yayımlanan bütün eserlerinin gösterdiği o acı reçetelerdeki

ilaçları kullanırsam kendimi sağlam inşa edeceğime ikna olmuşum. 19 ve 20. yüzyıl boyunca Müslüman âlemindeki bütün islahatçı, yenilikçi ve samimi düşünce ve ilim insanlarının izinde hem de Batılı bir kavmin Müslüman çocuğunun lisanından okuyorduk. Vaktiyle Muhammed İkbâl şöyle söylemişti: “Miraçta Allah Resûlü ‘fena’ bulmadı, etkilendi ve devrim başlattı.” Aliya’nın dilinde bu söz şöyle bir tekrara kavuşacaktı: “Allah Resûlü Hıra Mağarasından dönmeye mecburdu, dönmeseydi belki ‘hanif’ olarak kalacaktı ancak Allah Elçisi olamazdı. Mağaradan döndükten sonradır ki o muazzam devrimi yapacaktı.”

Doğu Batı Arasında İslâm eserinde Muhammed İkbâl ve benzeri Müslüman önderlerin tarihi tespitlerine ek olarak Aliya, sanki biraz daha köklü ve derin yaralar taşıyan ruhunu teskin ve teselliye muhtaçtı. Zira artık mensubu bulunduğu Osmanlı siyasi hâkimiyet ve hinterlandını yitirmiş, etrafı tamamen düşman ile kuşatılmıştı. Aliya ise Batı dünyasının orta yerinde yalnız, yapayalnızdı. Her ne olursa olsun kendini Müslüman tarihine ait görmekteydi ister istemez. Zaten 19. ve 20. yüzyılın bütün Müslüman yenilikçileri de şöyle veya böyle siyasi veçesi ağırlıklı bir mücadele vermemişler miydi? Ancak Aliya İzzetbegović kadar birinci elden aktif siyasetin içerisinde bulunan örneği ancak tarihte bulabiliyoruz. Ben şahsen onun önderi olarak sahabeden Hz. Ömer ile beraber Selahat-

tin Eyyubi'yi hatırlıyorum. Kendini Müslümanların tarihine eklemleyen Aliya'nın bir başka acı reçetesi *Doğu Batı Arasında İslâm*'da şöyle kaleme alınmıştı: "Tevarüs yoluyla hilafet, sultanlar, emirler, dinsiz imansız ilim adamları, ruhanilik, sarhoş şairler, bütün bunlar dâhili parçalanmanın bir ifadesidir. Bu durum 'Tanrı'ya ait olanı Tanrı'ya, hükümdara ait olanı hükümdara ver.' diyen Hristiyan parolasına tamamen uygundur. Kimi tarikatlar ve onların esasında yatan tasavvuf felsefesi, İslâm'ın bir nevi Hristiyanlaşması, Hz. Muhammed'den Hz. İsa'ya doğru gerilemesi olarak vasıflandırabileceğimiz bu sapmanın en karakteristik şeklidir."

HURAFE VE KIŞ UYKUSU DÖNEMİ

"Müslümanların tarihte tatile çıktıkları" hakikatini her vesileyle dile getiren üstat bunun sebeplerini, kolaycılığa kaçarak dışarıdan gelen baskı ve tehlikelerle açıklamaz. Sözlerinin başı şöyleydi: "13. yüzyılda İslâm kültüründe tenkitçi düşüncenin sönmeye başlaması hızlandırdı. Sonsuz tekrarlar, skolastik derlemelerle tarihi bir *kış uykusu* dönemi başladı." Toplumsal değişimlerin asla dikey şekilde gerçekleşmediğini, bunun yatay çizgide ilerlediğini en iyi bilenlerdendi. Nitekim değişim ve dönüşümü iç bünyedeki gerilemiş, bozulma ve meskenete yormaktaydı. *Özgürlüğe Kaçışım* kitabındaki yaklaşımını okuyalım: "Hurafeler vazih teolojik ilkelerin yerini aldığı, ahlaki kayıtsızlık da ahlak kaidelerinin yerini alır. Hurafe, ahlaki disiplinden feragatle el ele gider. Hurafe mahza ahmaklık olmadığı için, onun akılla alay etmesi çabucak ahlakiliğin istihzasına dönüşür. Popüler sufi din ne sıkı teolojik ne de sıkı ahlaki ölçü tanımıştır. Ahlaki gevşekliğin yayılışının kabahati, pekâlâ, "Allah'ın iradesini müşahede eden artık O'nun emriyle mukayyet değildir" görüşünü ileri süren sufi öğretiyeye yüklenebilir."

Aliya'nın tespit ve teşhislerindeki isabetliliği yanında tedavi için sunduğu acı reçetelerin de iyileştirici eczası teorik olarak ortadadır. Ne var ki ne kendi toplumu ne de bugünkü öteki Müslüman toplumların henüz onu yeterince anlamadıkları gibi, reçetelerini de pek fazla kullanmadıkları biliniyor. "Vaziyetimizden kim suçlu?" sorusunu sorar ve cevabını kendi verir *İslâm Deklarasyonu* eserinde: "Müslüman toplum ötekilerle, yerli-yabancı iktidar sahipleriyle"

Aliya'yı *Doğu Batı Arasında İslâm* eserini okuduktan sonra tanıdım. Kendimce aralarında bulunduğum mücadele ruhuna, o güne kadar dile getirmeyi beceremediğim rehberlikler yaptığını memnuniyetle görmüştüm.

rine yağcılık yapanlarla dolu. Tasavvuf parazit dilencilerin ve istismarcı dervişlerin meşrebi oldu." Taklidin Müslüman lügatlerinden sökülüp atılması gerektiğini kırk yıl önce *Düşünmek Farzdir* adlı eserimde yazmıştım. Bize göre de 13. yüzyıldan itibaren "içtihat kapısı kapalıdır" gibi ne yazık ki İslâm dışı bir öğretiyi fıkıh kitaplarına yerleştirenler Müslüman bünyede ciddi bir yara açmışlardı. Böylece münferit düşünme, akletme yalnızca toplum yöneticileri, müderrisler, tarikat şeyhlerine terk edilmeye başlamıştı. Onlara mürit olmayı inanç umdesi hâline getiren toplulukların Aliya'dan alacakları, almaları gereken o kadar şifa kaynağı var ki.

O, her şeyden evvel *İslâm'ı günümüz neslinin anlayacağı dile tercüme* etmenin ilk adım olması lazım geldiğini haykırarak söylemekteydi. Günümüz dünyasında İslâm'ın yeri nedir; dünyanın şekillenmesinde İslâm'ın bir rolü var mıdır, olmalı mı, nasıl olmalı gibi hayati soruların ardına düşmüştü. Cevap ararken elbette Son Allah Elçisi'nin vefat tarihinden itibaren olup biten bütün fikri, itikadi, sosyolojik değişim ve dönüşümlerin doğru okunmasını yapmış ve izleyicisine ve okuyucusuna da önermekteydi.

Engizisyon papazlarının ruhani görüntü altındaki düşük ahlaklı davranışlarının neticede "İnsanı sev!" gibi soyut bir söylemle sonlandığını anlatır. Ardından Müslüman modelini neredeyse bütün eserlerinde şu cümlede özetler: "İslâm, 'imana gel ki iyi insan olasın!' demez! 'İyi insan ol ki iman edesin!' der." Peki, nasıl iman edip onu kuvvetlendirecektir mümin kişi? Durmayacak, sadece zihninde kurmayacak ve daima iyilik yapacaktır. Çünkü Hristiyanlıkta inanç, salt insan tekinin göğsünde ve ferdi vicdanın içindedir, gizlidir hatta tıpkı sufi tarikatlarının

Aliya'ya göre 'insanlık muafiyet değil mükellefiyet' demektir. Aliya, dünyevi hayatın bizzat kendisini insanlık için fenomen değil mucize olarak gördüğünü her vesileyle açıklamıştır.

kimisinde olduğu gibi. İnsanın dış dünyasına şeytan egemendir, Tanrı yalnızca iç dünyada gizemli, bilinemez bir varlıktır. İslâm insanı, hem içeride hem de dışarıda evvela Tanrı'ya karşı da şeytana karşı da hürriyet sahibi kılınmış, asla zorlanmamıştır. "Ekber, Lâ ilâhe illallah" devrimci bir parola, bir manifestodur ki gizlenmez aksine olabildiğince aşikâr kılınır. Bunun en tipik göstergesi *salat* (namaz) hakkında kimi âlimlerin şu tespiti hadisenin pratiğine de yansıtılmıştır: Eğer bir mecburiyet yoksa farz namazı gizli, nafileyi aşikâr eda etmek riya olur. Riyanın akıbeti ise Allah korusunun gizli şirke kadar varır. Çünkü *müminin miracıdır* diye şöhret kazanmış olan namaz, *Allahü Ekber* şeklinde başlar *Esselamüaleyküm* ile sonlanır. Müminler çünkü *en büyük* olarak Allah'tan başkasını bilmez/ tanamaz ve insanlığa selamı/selameti yaymakla ödevlidirler.

Tabir caizse Müslüman düşünce tarihinde tatil çıkma eyleminin sebebi olarak ezberci öğrenim modeli, hafızlık hususundaki ısrar, şerh ve haşiyeler hatta haşiyenin haşiyesiyle yetinme gibi tutumları görür. Tartışma ve düşüncenin yerini alan bu eylemlerin tahribatlarını da gösterir. Bazı sezgi, işrak ve vecd adı altındaki uygulamalar hakkında "ruhi hokkabazlık", "şarlatanlık", "gösterişçilik" değerlendirmesini yapar. Geçmişin ve geleneğin eksik ve yanlışlarını şiddetle eleştiren Aliya, köksüz biri olmadığını göstermek için de gelenekçilerin tutumundan hareketle bir yargıya varır. Ona göre atalar kültürüne itibar etmek onların eylemlerini aynen tekrarlamak demek değildir. *İslâm Deklarasyonu* kanaatimizce acı reçetelerin prospektüsünü herkesin anlayacağı bir dille ve doktor yazısıyla değil ressam inceliğiyle dile getiren bir eserdir. Geçmiş elbette önemsedğini söyler ancak onları tekrarlamak, taklit etmek, eserleriyle durup dinlenmeksizin övünmek yerine mesela mahalle camiinin çatısını onarmayı daha önem-

li bulur. Hatıraların kıymetini elbette bilmelidir. Lakin bir nostaljik körlüğe kapılarak sürekli geçmiş övüp durmak, onu arzulamak Müslümanlara bir şey kazandırmamış, kazandırmayacaktır. Öyleyse çare, acı reçete "şimdi ve burada" ne yapılacaksa yapılacaktır. Nitekim kendisi savaş dâhil, olması gerekeni gücü dâhilinde yeterince, hatta mevcut gücünü zorlayan bir aşırılıkta yaşamıştır.

DİNDARLIKTAKİ USUL VE YÖNTEM

Yine *İslâm Deklarasyonu* eserinden okuyarak oradan ilhamla konuşmak, yazmak gerekirse İslâm'ı, salt teslimiyetle açıklayan genel anlayışa karşı çok net konuşur üstat: "Tevazudan çok şeref ve haysiyet, teslimiyetten çok cesaret, merhamet ve adaleti konuşmalıyız. Kur'ân teslimiyetçiliği yasaklamıştır." Bu son cümleyi hazmedebilecek Müslüman sayısı kanaatimce hayli az olacaktır. Sözlerinin arkasındaki açıklamalar daha da yürek yakıcı hakikatlerin dile getirilmesi anlamı taşıyor: "Fitne, esaret ve zulüm dolu bir dünyada gençlere sakin olmayı, sükûneti, itaati öğütlemek, halkın ezilmesi ve esaretine göz yummaktır. İslâm dünyasında rastladığımız her şey aynı zamanda İslâmî ve Kur'âni değil. Asırlardır gençliği yanlış eğitiyoruz. Düşman iyi eğitilmiş ve pervasız. O, Müslüman dünyayı teker teker işgal ediyor, biz gençlere nezaketi, sineğe bile kıymamayı, kadere boyun eğmeyi, itaati öğretiyoruz. Bu, canlıyı öldürüyor, dini yanlış öğretiyor, hayatı ıskalatıyor. *Ölü birini İslâm'a çevirmenin imkânı yoktur!*" Âdeta bizi sözün tükendiği yere taşıyan bu ifadeler kalbimize öylesine dokunuyor ki, tek kelimeyle hâlimizden utanç duymaktan başka ne yapılabilir bu durumda?

Aliya asla salt Bosnalı lider sıfatına sığdırılacak bir şahsiyet değildir. Yaşadığı asrın bütün Müslüman bünyelerinden haberli, bünyenin marazlarını teşhiste son derece hazık bir hekimdi. Mehmet Âkif merhum şöyle yazmıştı: "Ya açar bakarız nazm-ı celilin yaprağına/ Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına." Bir tarihte İstanbul'da gerçekleştirilen uluslararası İslâm ve Kur'ân temalı sempozyuma katılan Türkiye Başbakanı şöyle söylemişti: "İslâm âleminin bugünkü gerilemelerine temel sebep Kur'ân'dan kopmalarıdır." Aliya İzzetbegoviç ise bence meselenin esprisini biraz daha yoğunlaştırılmış

hâle çevirmişti *İslâm Deklarasyonu* eserinde, cümleyi biraz yorumlayarak şöyle özetleyebilirim: Bütün dünya insanlığını (ruhen ve manen) diriltmek, canlandırmak amacıyla indirilmiş bulunan Kur'ân-ı Kerim, ne yazık şimdilerde ölmek üzere olan insanların başında rahat ölsün diye okunmaktadır. Tek nokta değil, üstadın yaklaşımları sonrasına üç nokta koymak bile yetersiz kalacaktır.

Afro-Amerikan kökenli Malik el-Şahbaz (Malcolm X) “müspet renk körlüğü” gibi bir bakış açısı kazandırmıştı dünya dillerine. Bu söylemi benimseyen Aliya Arap, Türk, Kürt, Bengal, Peştü, Hint, Acem, Boşnak, Arnavut, Gürcü, Laz, Çerkez, Tatar, Çeçen vb. kavmiyet hassasiyetlerinin, din ve ahlakın önüne çıkartılmasına şiddetle karşı çıkar. Bu tutumu *ulusçu dar kafalılık* ile açıklar. Kavmiyetçi ve şekilci dindarlıkları nitelerken verdiği örnek bir estetik manifestonun sloganı gibidir: “Baharat, yemeğin yerini tutmaz; süsleme de muhtevanın. Muhteva şekle dönüşürse o kültürün akıbeti ne olur?” Devam edelim bu husustaki görüşlerine: “Kabile ve ulusun dar sınırlarından kurtarmak için kendinizi Müslüman olarak düşünün. Hedefimiz mükemmel insan ve toplum değil normal olanıdır. Allah'ım bizi mükemmellikten muhafaza et.” Başka bir zaman ise şöyle dua etmişti: “Allah'ım bizi kurtarıcılardan kurtar!”

Dindarlıktaki usul ve yöntemi Son Allah Elçisi'nin gündelik hayatını da hatırlatarak şöyle formüle etmekteydi: “İlahi vahiy hariç, Allah Resûlü'nün başına gelen hiçbir şey olağanüstü ve insanlık dışı değildir. 23 yıllık önderliğinde O, kendi söküğünü dikti.” Ehli Sünnet şablonunu maske gibi kullanarak birtakım güvensiz kaynaklardan aktarılan Peygamber portresi insanüstü tutum ve davranışlardan mürekkep, yerde yürümek yerine gökte uçan bir kudret sahibi şeklinde tanımlanmaktaydı. Bunu iyi bilen üstat Allah Resûlü ve O'nun izinden gidenler hakkında şöyle yazmıştı: “İslâm, tarih boyunca sürekli *batilla* (zulümle) savaşıyordu.” Mevcut durumu anlatırken, tam tersine dönmüş bulunan tabloyu ise şu cümleyle anlatıyordu: “Bugün Müslümanların ruh ve evlerinde *batil* (zulüm) barınak bulmuş, fetişler ticarethanesine dönmüş.”

MÜKELLEFİYET VE KARŞI ÇIKIŞ

Kur'ân-ı Kerim, Müslüman toplumların vasıflarından söz açarken *vasat ümmet* kavramı kullanır. Türkçeye *orta ümmet* şeklindeki tercümeyi Aliya'yı okuyuncaya kadar pek içime sindirememiştim. Vaktaki *İslâm Deklarasyonu* eserinde bu kavramın *arabulucu ümmet* şeklinde dile getirildiğini gördüm; mesele zihnimde açıklığa kavuşmuştu. Bu eserde yoğun olarak evrensel insani gerçekliklere de sıklıkla ve isabetle yer vermiştir Aliya. Ona göre “insanlık muafiyet değil mükellefiyet” demektir. Dünyevi hayatın bizzat kendisini insanlık için fenomen değil mucize olarak gördüğünü her vesileyle açıklamıştır. Der ki: “hayvan aç olduğunda, insan tok ve güçlü olduğunda tehlikelidir.” Tarihin neredeyse bütün zamanlarında güçsüz, aciz, meczup, öksüz ve yetim insan teki ve toplumlara zengin sömürücü devletlerin, firavun, tiran, sultan, kısıra ve kralların reva gördüğü baskı ve zulmün bu cümleden daha başarılı bir açıklaması, özeti yapılabilir miydi?

Kur'ân-ı Kerim'in hakikatlerine sıklıkla müracaat eden ve Müslümanlara benzer yolu izlemeleri için örneklik eden Aliya başka birçok düşünürün de kaynak olarak gösterdiği Beled Suresi üzerinden insanlığa hatırlatılan *sarp yokuş* benzetmesini yine ve yeniden gözler önüne sermeye çalışır. Yeryüzüne imtihan için, yalnız Allah'a kulluk etmek için gönderilmiş bulunan insana İlahi Hitap, her yolu gösterdiğini, ona iki göz, bir dil ve bir çift dudak verildiğini somut biçimde söylemekle uyarısına başlar. İnsan

boynunu gūnahtan kurtarmak için ne yapmalıdır? Kendi aç iken bile başkasını doyurmayı, özellikle de yetimi ve öksüzü görüp gözetmeyi, toprağa uzanmış hâlde yatan zavallı, yabancı ve yoksulu görmezden gelmemeyi öğütler bu ayetler. Hūlasası şudur ki yaşadığı dönemde dünya toplumları arasında en açık ve en ağır zulmü kendi halkı yaşamış olmasına rağmen, diğer yoksul halkların da endişesini kalbinde duyarak Allah'ın ayetlerine sarılmış evrensel bir düşünür ve liderdi Aliya.

Gerek *Doğu Batı Arasında İslâm* ve gerekse de daha yoğun şekilde *İslâm Deklarasyonu* adlı iki eserinde merkeze Müslüman toplumları almasına rağmen, dünyanın bütün toplumlarını da ilgilendiren en hayati vasıflandırmaları yaparken insanlığı iki bloka ayırır: *İtaat edenler* ve *karşı çıkanlar*. Müslüman halklar arasında yaygın bir kötü ahlaki eğilim olarak sıklıkla gözlenen tutum soru sormama, sorgulamama, eleştiri ve özeleştirmeden nasiplenememektir.

şına bir ümmetti!" diyerek bu özelliğine vurgu yapıyordu belki de. Ayrıca Son Allah Elçisi'nin Hz. İbrahim'den alacağı, öğreneceği tutum ve duruşlar olduğunu bildiren ayetler de vardır. *Tek başına ümmet* vasfının Hz. İbrahim sonrasında yaşayan kimi Müslümanlara pek yakıştığını tarihten gözlemek mümkündür. Sahabe sonrasındaki nesiller içerisinde Numan bin Sabit'i sayabiliriz. Elbet ardından başka isimler de gelmekteydi. Bizim konumuz Aliya olduğuna göre onu asrımızın tek başına ümmet sıfatına sahip bir düşünürü ve lideri olarak neden görmeyelim? Bu sıfat en çok kime yakışır sorulunu eminim insafı her mümin onun ismini anarak cevaplayacaktır. Vaktiyle ona dair yazdığım bir denemeye bu başlığı atmıştım: "Doğu Batı Arasında Tek Başına Bir Ümmet".

Yazımızı bitirirken bu iki kesimi karakterize eden tutum ve davranışların özetinden bir alıntı yapmak âdeta zaruri hâle geldi. Gerisini okuyu-

Aliya asla salt Bosnalı lider sıfatına sığdırılacak bir şahsiyet değildir. Yaşadığı asrın bütün Müslüman bünyelerinden haberli, bünyenin marazlarını teşhiste son derece hazık bir hekimdi.

Merakını yitirdiği gibi şüphenin her türünden kaçınayım derken, düşüncesiz kalan insan, onurunu, kerametini de bir kenara bırakmış demektir. Bizim üstadımız M. Said Çekmegil "tenkit ibadettir" diyordu. Müminlerin meşru bütün davranışlarını ibadet kavramı içerisinde anlıyor ve anlatıyordu. "Hayır" diyebilenlere öylesine ihtiyaç vardı ki. Bunu iyi gören Aliya'nın her iki kesimin karakterini özetleyen sözü şuydu: "Tebaa insanlara, otoritelere, putlara tapar. Hayır diyebilen *hürriyetçiler* (itiraz edenler) tek Tanrı'ya kulluk eder." Üstadın, Müslüman halklara yönelttiği en acı soru, en acı reçete şu cümlede özetlenebilir: "Müslüman, sen bu iki kesimden hangisine mensupsun?"

Müslümanlar örfe Son Allah Resûlü'ne salat ve selam getirirken beraberinde Hz. İbrahim'i de anmayı ihmal etmezler. Kanaatimizce Hz. İbrahim dönemiyle beraber insanlık için âdeta sosyolojinin ve hukukun başladığı söylenebilir. Kur'an-ı Kerim Hz. İbrahim hakkında "O tek ba-

cuya bırakıyoruz: "*Tebaa, itaat edenler*: Güçlü iktidara hayrandırlar. Disiplin, düzen, hiyerarşi severler. Yeni kurulan şehirlerin hepsi aynı yöne bakan evler, ip gibi dosdoğru sokaklar, birbirinin benzeri semtlerde memnuniyetle otururlar. Müzik bandoları, üniformaları vardır, resmi geçitlere katılma hevesleri hiç bitmez. Tabii olarak emniyet, intizam, teşkilat, amirlerce beğenilme çabası onların bariz vasıflarındandır. Şeref, sükûnet, sadakat, dürüstlük dillerinde pelesenktir. Otorite yoksa tebaa onu bir biçimde icat eder.

İtizalciler, karşı çıkanlar: Mutsuz, lanetlenmiş, ötekileştirilmişlerdir. Siyasal ve sosyal anlamda olan bitenden, çoğunluğun tutum ve eğiliminden memnun değillerdir. Ekmekten önce hürriyeti tercih ederler. İntizam ve barış kelimeleri yerine evvela şahsiyetten bahis açarlar. Geçimlerini asla hükümdara borçlu saymaz, hükümdarı kendilerinin beslediğini söylerler. İktidarla karşılıklı hoşnutsuzlukları müsellemdir."